

Zienswijze NAJK

Het Nederlands Agrarisch Jongeren Kontakt (NAJK) behartigt de belangen van jonge boeren en tuinders in Nederland. De Nederlandse land- en tuinbouw staat op een kruispunt. Ruimtelijke claims en strengere milieueisen zetten de sector onder druk. Al zeven jaar ontbreekt duidelijkheid en ondersteunend beleid, waardoor investeringen stilvallen en opvolging verdwijnt. Voor PAS-melders ging deze periode gepaard met legalisatietrajecten, handhavingsverzoeken en voortdurende onzekerheid. Het legalisatieprogramma moet ervoor zorgen dat bedrijven die niet beschikken over een onherroepelijke omgevingsvergunning voor een Natura 2000-activiteit, maar wel beschikken over een geldige omgevingsvergunning voor een bouwactiviteit en voor een milieubelastende activiteit alsnog worden gelegaliseerd voor hetgeen hiervan is gerealiseerd. Dit zijn de zogenaamde PAS-melders én interimmers.

Concept legalisatieprogramma

NAJK heeft kennisgenomen van het concept van de opvolger legalisatieprogramma PAS-melders. Met deze zienswijze wil zij namens de jonge boeren en tuinders reactie geven op dit concept. Hierbij wordt ingegaan op de volgende zaken:

- a. Probleemstelling; waar hebben we het nu eigenlijk over?
PAS-melders en interimmers bevinden zich in een illegale situatie terwijl zij rechtmatig hebben gehandeld. Door oude of ontbrekende referentiesituaties kunnen zij zich binnen de huidige systematiek niet legaliseren of verder ontwikkelen.
- b. Het huidige programma levert geen legalisatie op
De zes voorgestelde legalisatieroutes zijn in de praktijk voor het overgrote deel van de PAS-melders en interimmers niet uitvoerbaar of leiden niet tot daadwerkelijke legalisatie. Hierdoor blijft een structurele oplossing uit en worden slechts enkele ondernemers geholpen.
- c. Rekenkundige ondergrens
Een rekenkundige ondergrens kan helpen bij het afwijzen van handhavingsverzoeken, maar biedt geen onherroepelijke vergunning en daarmee geen volledige juridische zekerheid.
- d. Hoe werken we wél toe naar legalisatie
Legalisatie wordt pas uitvoerbaar wanneer voor PAS-melders en interimmers wordt uitgegaan van een hedendaags referentiemoment gebaseerd op de feitelijke bedrijfsvoering. In combinatie met juridisch geborgde emissiereductie ontstaat zo een route naar legalisatie zonder extra emissie of depositie.
- e. Het belang van interimmers voor additionaliteit
Interimmers lopen tegen dezelfde problemen aan als PAS-melders en zijn essentieel voor het realiseren van emissiereductie en het voldoen aan het additionaliteitsvereiste. Zonder een legalisatieroute voor deze groep blijven zowel verduurzaming als vergunningverlening vastlopen.
- f. Geen losstaande aanpak, maar een totaalpakket op stikstof
Legalisatie heeft alleen waarde wanneer deze onderdeel is van een bredere aanpak met additionaliteit, vergunningverlening, doelsturing en ondersteuning voor ondernemers. Zonder deze samenhang blijft Nederland steken in stilstand.
- g. Eerlijkheid boven gemak
Als de overheid niet bereid is de huidige kaders voor vergunningverlening aan te passen, dan hebben ondernemers meer aan duidelijke keuzes en realistisch toekomstperspectief, dan aan langdurige trajecten zonder zicht op legalisatie.

Hieronder worden de punten verder toegelicht:

a. Probleemstelling; waar hebben we het nu eigenlijk over?

We kunnen drie typen bedrijven onderscheiden die niet beschikken over een onherroepelijke omgevingsvergunning voor een Natura 2000-activiteit:

1) PAS-melder: een bedrijf dat onder het Programma Aanpak Stikstof een melding heeft gedaan en op basis daarvan mocht opereren, maar na het vervallen van het PAS geen geldige vergunning meer heeft.

2) Interim: een bedrijf dat geen PAS-melder is, maar niet in bezit is van een geldige omgevingsvergunning voor een Natura 2000-activiteit. Deze bedrijven moeten voor het aanvragen van een dergelijke vergunning terug naar hun referentiesituatie die ofwel gelijk is aan hun milieuvergunning ten tijde van de aanwijzdatum van het betreffende N2000 gebied ofwel de referentiesituatie ontbreekt, omdat er in de periode nog geen milieuvergunning was afgegeven op die locatie.

3) Bedrijven met een positieve weigering: een bedrijf met een omgevingsvergunning voor een Natura 2000-activiteit waarbij in de periode 20 januari 2021 tot 18 december 2024 een positieve weigering is afgegeven voor bedrijfsontwikkeling op basis van intern salderen.

Hoe kan je in de huidige situatie een bedrijf ontwikkelen?

Op dit moment zijn er twee manieren om een omgevingsvergunning voor een Natura 2000-activiteit te verkrijgen: intern en extern salderen. Bij intern salderen wordt de bestaande milieuruimte binnen het eigen bedrijf opnieuw benut, zonder dat de stikstofdepositie toeneemt. Bij extern salderen wordt depositieruimte overgenomen van een ander bedrijf, dat daardoor zelf minder ruimte overhoudt. In de praktijk zijn beide opties nauwelijks uitvoerbaar. Dit komt doordat niet wordt voldaan aan het additionaliteitsvereiste uit de Vogel- en Habitatrichtlijn. Als wel aan dit vereiste wordt voldaan is het voor bedrijven met een vergunning mogelijk stappen te zetten.

Tegen welke problemen lopen PAS-melders en interimers dan aan?

Voor bedrijven zonder vergunning blijft het, ondanks het voldoen aan het additionaliteitsvereiste, nog steeds onmogelijk om stappen te zetten. Dit komt door het volgende: Wanneer een ondernemer geen omgevingsvergunning voor een Natura 2000-activiteit heeft, is de hoofdregel dat wordt teruggevallen op de milieuvergunning die gold op het moment dat een Natura 2000-gebied in de omgeving werd aangewezen. Dit geldt voor gebieden binnen een straal van 25 kilometer. Deze afstand volgt uit het rekenmodel Aerius. De [aanwijsdata](#) van Natura 2000-gebieden lopen sterk uiteen. Veel gebieden zijn aangewezen in 2004, maar sommige al in 1994. Hierdoor moeten bedrijven soms meer dan dertig jaar terugkijken naar hun situatie van toen. Tot 2009 maakte de natuurtoets geen onderdeel uit van de vergunningverlening (WABO) zoals die nu geldt. Daarnaast gold tot aan de invoering van het PAS (2015) een afstandsgrens van 10 kilometer voor Natura 2000-gebieden. Buiten die afstand was geen omgevingsvergunning voor een Natura 2000-activiteit vereist, enkel een bouw- en milieuvergunning volstond. Dit leidt tot knelpunten, zoals blijkt uit de volgende twee voorbeelden:

(1) Stel dat melkveebedrijf Jansen drie stallen heeft, op 15 kilometer van een Natura 2000-gebied met aanwijzdatum 10 juni 1994. De eerste stal is gebouwd in 1990 en vergund voor 100 koeien. De tweede stal is gebouwd in 2000 en eveneens vergund voor 100 koeien. In 2015 is een PAS-melding gedaan voor deze stallen en voor een derde stal met 150 koeien die in dat jaar is gerealiseerd. De huidige situatie omvat dus 350 koeien. Als dit bedrijf wil legaliseren via intern salderen, moet het terug naar de milieuvergunning uit 1990. Dat betekent dat slechts 100 koeien meetellen. Er ontbreekt dan ruimte voor 250 koeien ten opzichte van de actuele situatie. Extern salderen biedt in theorie een oplossing, maar is in de praktijk nauwelijks haalbaar. Er zijn weinig bedrijven die depositieruimte willen of kunnen afstaan. Wat extern te salderen viel, is al weggekaapt in de periode vanaf 2009. Veel bedrijven zitten in dezelfde situatie of hebben hun ruimte zelf nodig voor verdere ontwikkeling. Daarbij komt nog dat de te verkrijgen ruimte via extern salderen, ruimte betreft die betrekking moet hebben op dezelfde hexagonen van het betreffende N2000 gebied.

(2) Stel dat melkveebedrijf de Vries één stal heeft voor 100 koeien, 20 kilometer van een Natura 2000-gebied met aanwijzdatum 7 december 2004. Deze stal is gebouwd in 2008 op een voormalig akkerbouwbedrijf. In deze periode volstond een bouw- en milieuvergunning, omdat de natuurtoets nog geen onderdeel van de WABO was en er zich in een straal van 10 kilometer geen Natura 2000-gebied bevond. Intern salderen is voor dit bedrijf geen mogelijkheid, in 2004 had het bedrijf nog geen uitstoot. Voor extern salderen loopt het bedrijf tegen dezelfde problemen aan als voorbeeld 1.

Bedrijven die rechtmatig hebben gehandeld, zoals in beide voorbeelden het geval is, zitten buiten hun schuld om in een voor hun niet op te lossen situatie. Dit maakt dat zij al zeven jaar hun bedrijven niet verder kunnen ontwikkelen. Zonder legalisatie blijven zij vastzitten of worden zij gedwongen te stoppen.

b. Het huidige programma levert geen legalisatie op

Het legalisatieprogramma richt zich op oplossingen binnen de huidige juridische en beleidsmatige kaders. Tegelijkertijd werkt het kabinet in een Taskforce aan een bredere stikstofaanpak waarin invulling moet worden gegeven aan het additionaliteitsvereiste en structurele vergunningverlening weer mogelijk moet worden gemaakt. Het coalitieakkoord schrijft *“Met dit pakket ontstaat op korte termijn ruimte voor bouw en bedrijfsleven om te bouwen en te verduurzamen, wordt maatwerk toegepast om PAS-melders en interimers te kunnen legaliseren en komt de vergunningverlening weer op gang.”*

Het voorliggende programma geeft echter geen invulling aan het coalitieakkoord. De gekozen insteek laat nadrukkelijk zien dat de mogelijkheden om PAS-melders en interimers binnen de huidige systematiek te legaliseren zeer beperkt zijn.

Het programma biedt zes mogelijkheden tot legalisatie. NAJK voorziet dit niet als reële opties waarmee meer dan enkele pasmelders kunnen worden gelegaliseerd.

1. Vergunnen met behulp van intern salderen → probleem zoals toegelicht onder punt a
2. Vergunnen met behulp van extern salderen → probleem zoals toegelicht onder punt a
3. Terugvallen op een eerdere referentie → Enkel mogelijk voor een zeer beperkte groep waarbij de eerdere referentie niet veel afwijkt van de huidige situatie.
4. Vergunningsvrij worden → betreft een onwenselijke tijdelijke oplossing met behulp van een rekenkundige ondergrens, zie punt c.
5. (Gedeeltelijke) beëindiging → De illegale situatie wordt opgelost, echter de jonge ondernemer zal geen bijdrage meer leveren aan de voedselproductie in Nederland
6. Verplaatsing → Is een reële mogelijkheid, echter niet voor een grote groep ondernemers. Daarnaast zijn de locaties van veel PAS-melders juist uiterst geschikt voor landbouw. Nu, maar ook in de toekomst. Afstand nemen van deze locaties is, gezien het feit dat geschikte locaties schaars zijn, uiterst zonde.

Dit maakt dat het legalisatieprogramma in haar huidige vorm wellicht een handje vol ondernemers legaliseert maar de grote slag die nodig is niet kan maken. Daarmee is het programma op zichzelf een lege huls, en blijft een structurele oplossing uit.

c. Rekenkundige ondergrens

Het programma noemt de mogelijke invoering van een rekenkundige ondergrens (RKO) als een ontwikkeling die positief kan bijdragen aan de aanpak rondom PAS-melders. NAJK erkent dat een dergelijke ondergrens kan helpen bij het afwijzen van handhavingsverzoeken tegen PAS-melders. Tegelijkertijd is het van belang te benadrukken dat een RKO juridisch iets anders is dan daadwerkelijke legalisatie. Een RKO verandert namelijk de vergunningplicht voor bedrijven met een depositie die niet te berekenen is onder de ondergrens, maar dat leidt niet automatisch tot een onherroepelijke omgevingsvergunning Natura 2000 en daarmee ook niet tot volledige juridische zekerheid voor ondernemers.

Daarnaast blijft de houdbaarheid van een RKO onzeker. De systematiek is afhankelijk van wetgeving, jurisprudentie en de wijze waarop Aerius depositie berekent. Veranderingen hierin kunnen ertoe leiden dat bedrijven die vandaag onder de ondergrens vallen, daar in de toekomst niet meer onder vallen. Daarmee ontstaat opnieuw het risico dat ondernemers afhankelijk worden van een juridisch systeem waarvan de houdbaarheid niet vaststaat.

Voor jonge boeren en tuinders is juist die juridische zekerheid essentieel. Zonder een onherroepelijke vergunning blijven investeringen, financiering, verduurzaming en bedrijfsopvolging onder druk staan. Ten tijde van het PAS gingen ondernemers uit van een juridisch houdbaar systeem dat was vastgelegd in de wet, terwijl achteraf bleek dat deze zekerheid onvoldoende was. Dat wetgeving op papier voldoende zekerheid zou moeten bieden, neemt deze praktijkervaring niet weg.

NAJK ziet de RKO daarom uitsluitend als een ondersteunend instrument en niet als een structurele oplossing voor legalisatie. Bedrijven die onder een rekenkundige ondergrens vallen, moeten nadrukkelijk de mogelijkheid behouden om een omgevingsvergunning voor een Natura 2000-activiteit aan te vragen en deze ook daadwerkelijk te verkrijgen.

Onze oproep:

- Benut de rekenkundige ondergrens als onderbouwing om handhavingsverzoeken af te kunnen wijzen.
- Richt de legalisatie van PAS-melders en interimmers structureel in. Niet door een vergunningsvrije situatie te creëren met behulp van de RKO maar door deze bedrijven te laten beschikken over een omgevingsvergunning voor een Natura 2000-activiteit. Zie hiervoor punt d.

d. Hoe werken we wél toe naar legalisatie

De huidige regels voor vergunningverlening maken legalisatie in de praktijk vrijwel onmogelijk. Veel PAS-melders en interimmers beschikken enkel over een referentiesituatie van tientallen jaren geleden of beschikken helemaal niet over een geldige referentiesituatie. Daarmee ontbreekt voor deze groep een juridisch uitvoerbare route richting legalisatie, omdat de feitelijke bedrijfsvoering van deze ondernemers te veel afwijkt van de juridische fictie vanwege de PAS-vernietiging met daarbij de terugval op de oude of de ontbrekende vergunning.

De kern van een structurele oplossing ligt daarom in het aanpassen van het referentiemoment. Voor bedrijven zonder geldige omgevingsvergunning Natura 2000 moet de feitelijke situatie die er was toen het PAS werd vernietigd als uitgangspunt worden genomen (bijvoorbeeld het hoogst aantal dieren, passend binnen de destijds gerealiseerde huisvesting, in de periode 2019 – 2025). Dit betekent dat de emissie die vandaag de dag feitelijk plaatsvindt de basis vormt voor de vergunningverlening aan deze bedrijven. In het voorbeeld van melkveebedrijf Jansen (zie punt a) betekent dit dat alle 350 koeien kunnen worden gelegaliseerd. In het voorbeeld van melkveebedrijf de Vries betekent dit dat alle 100 koeien kunnen worden gelegaliseerd. Hun emissie neemt immers niet toe, omdat deze reeds onderdeel uitmaakt van de bestaande praktijk en de nationale emissieberekeningen. Dit is een cruciaal uitgangspunt: Legalisatie leidt niet tot extra depositie, maar is een juridische reparatie van de bestaande situatie. Na legalisatie kunnen bedrijven worden verplicht om verdere stappen te zetten in emissiereductie en dierenwelzijn. Juist hierdoor ontstaat ruimte voor daadwerkelijke verduurzaming. Zonder legalisatie ontbreekt immers de mogelijkheid om te investeren en te ontwikkelen.

Deze systematiek is niet nieuw. Tijdens het PAS gold ook een dergelijk regime. Het verschil tussen het PAS en nu is echter dat er geen emissieruimte wordt uitgegeven zonder dat hier geborgde reductie tegenover staat. Ook het rapport "[Van verwarring naar verbinding](#)" stelt dit voor (Ros et al, maart 2026, pagina 36). Dit kan alleen als je alle emissiereductie borgt in de veehouderij. Echter dit moet toch al gebeuren om te voldoen aan het additionaliteitsvereiste.

Onze oproep:

- Introduceer voor PAS-melders en interimmers zonder onherroepelijke omgevingsvergunning voor een Natura 2000-activiteit een hedendaags referentiemoment op basis van hun feitelijke bedrijfsvoering zoals die is ontstaan dankzij het PAS, gekoppeld aan juridisch geborgde emissiereductie van die emissie. Alleen op deze manier ontstaat een uitvoerbare route richting legalisatie, verduurzaming en toekomstperspectief voor jonge boeren en tuinders.

e. Het belang van interimmers voor additionaliteit

Het legalisatieprogramma richt zich met name op PAS-melders, waardoor de positie van interimmers onvoldoende uitgewerkt blijft. Juist deze groep loopt in de praktijk tegen dezelfde problemen aan als PAS-melders: geen juridische zekerheid, beperkte financierbaarheid, stilgevallen verduurzaming en een gebrek aan toekomstperspectief. Het enige verschil is dat deze groep nog niet wordt geconfronteerd met handhavingsverzoeken.

Tegelijkertijd blijkt legalisatie van interimmers binnen de huidige systematiek bijzonder complex, tijdrovend en kostbaar. Iets wat NAJK erkent. De kern van dit probleem ligt namelijk opnieuw bij de referentiesituatie. Interimimmers beschikken niet over een geldige omgevingsvergunning en moeten daardoor terugvallen op vaak zeer verouderde vergunningen of op juridische constructies die nauwelijks aansluiten op de huidige bedrijfsvoering. Hierdoor ontstaat een situatie waarin grote inspanningen worden geleverd voor trajecten die juridisch onzeker blijven en in de praktijk niet uit te voeren zijn.

Het niet legaliseren van interimmers is echter ook geen optie. Legalisering van interimmers is namelijk onlosmakelijk verbonden aan het invullen van additionaliteit. Rabobank en Flynth schatten in dat [de helft van de veehouders](#) niet

beschikt over een geldige omgevingsvergunning voor een Natura 2000-activiteit en dus onderdeel uitmaakt van de bovenstaande drie categorieën. Als de helft van de veehouders niet kan verduurzamen, kan additionaliteit ook niet worden opgelost. De verduurzaming van deze veehouders maakt immers deel uit van additionaliteit. Als alleen een plan voor additionaliteit wordt opgesteld, maar de beleidsregels niet worden aangepast, blijft legalisatie uit. Bedrijven moeten dan nog steeds terug naar een situatie van 2004 of eerder. Dit blijft de juridische basis, ongeacht andere maatregelen. Het gevolg is dat bedrijven geen investeringen kunnen doen en bedrijfsovernames niet plaatsvinden. Legalisatie is daarom een noodzakelijke voorwaarde voor zowel verduurzaming als toekomstbestendige bedrijfsvoering.

Een structurele oplossing voor interimers hoeft echter niet ingewikkeld te zijn wanneer gewerkt wordt met een hedendaags referentiemoment in combinatie met juridisch geborgde emissiereductie. Wanneer de feitelijke huidige emissie als uitgangspunt wordt genomen, ontstaat een juridisch uitvoerbare route richting legalisatie zonder dat sprake is van extra emissie of extra depositie.

Vervolgens kan, net als voor andere bedrijven, gestuurd worden op verdere emissiereductie richting de toekomst. Hiermee wordt legalisatie niet alleen uitvoerbaar, maar ontstaat ook ruimte voor verduurzaming, investeringen en toekomstbestendige vergunningverlening. Juist door deze groep onderdeel te maken van een bredere emissiereductieaanpak ontstaat ook daadwerkelijk de mogelijkheid om invulling te geven aan het additionaliteitsvereiste.

Onze oproep:

- Ontwikkel voor interimers een expliciete legalisatieroute op basis van een hedendaags referentiemoment gekoppeld aan geborgde emissiereductie. Alleen op deze manier ontstaat een uitvoerbare, betaalbare en juridisch houdbare oplossing voor een groep ondernemers die al jarenlang tussen wal en schip valt én essentieel is voor het realiseren van structurele emissiereductie en het voldoen aan het additionaliteitsvereiste.

f. Geen losstaande aanpak, maar een totaalpakket op stikstof

Voor NAJK is de opvolger legalisatieprogramma PAS-melders geen op zichzelf staande exercitie, maar onderdeel van de bredere opgave om Nederland van het stikstofslot te halen én tegelijkertijd jonge boeren en tuinders perspectief te bieden. Legalisatie alleen is niet voldoende. Wanneer jonge ondernemers na legalisatie nog steeds geen ruimte hebben om te verduurzamen, te investeren of het bedrijf over te nemen, blijft het toekomstperspectief ontbreken.

De keuzes die het kabinet nu maakt zijn daarmee fundamenteel. Nederland kan kiezen voor een aanpak waarin vergunningverlening, doelsturing en ondersteuning hand in hand gaan met verduurzaming en natuurherstel. Maar zonder die samenhang resteert feitelijk slechts stilstand: vergunningverlening blijft vastlopen omwille van het uitblijven van de realisatie van additionaliteit, investeringen blijven uit, bedrijfsopvolging verdwijnt en er gaat een generatie jonge boeren en tuinders verloren. Zonder perspectief voor jonge ondernemers zal ook de stikstofaanpak uiteindelijk vastlopen. NAJK ziet daarom vijf randvoorwaarden als essentieel voor een juridisch houdbare én uitvoerbare aanpak.

Ten eerste dient de aanpak invulling te geven aan het additionaliteitsvereiste. Zolang de aanpak hier geen invulling aan geeft verdelen we pijn zonder dat hier resultaat tegenover staat.

Ten tweede moeten PAS-melders en interimers daadwerkelijk worden gelegaliseerd. Daarbij is het niet voldoende dat een bedrijf tijdelijk voldoet aan de geldende regelgeving. Ondernemers moeten kunnen vertrouwen op een situatie die juridisch standhoudt en niet bij iedere nieuwe juridische procedure opnieuw ter discussie komt te staan. Voor NAJK betekent legalisatie daarom dat een bedrijf beschikt over een onherroepelijke omgevingsvergunning voor een Natura 2000-activiteit.

Ten derde moet vergunningverlening voor verduurzamingsactiviteiten weer mogelijk worden. Ondernemers moeten kunnen investeren in emissiereductie, dierenwelzijn, bedrijfsontwikkeling en innovatie. Dat vraagt om een systeem waarin de verduurzaming juridisch mogelijk én economisch haalbaar is. Zolang ondernemers geen zicht hebben op investeringszekerheid en financierbaarheid, kunnen doelstellingen niet geloofwaardig op het boerenland.

Ten vierde is een stevige basis voor doelsturing noodzakelijk. NAJK ziet doelsturing als dé route naar een toekomstbestendige landbouw, waarbij gestuurd wordt op geborgde emissiereductie in plaats van steeds verdergaande middelvoorschriften. Dat vraagt om heldere emissiedoelen per sector en op bedrijfsniveau, gecombineerd met ruimte voor ondernemers om zelf invulling te geven aan de manier waarop zij deze doelen behalen. Tegelijkertijd vraagt

doelsturing om handhaafbare afspraken voor bedrijven die structureel achterblijven. Cruciaal daarbij is dat ondernemers erop kunnen vertrouwen dat individueel presteren ook individueel wordt beoordeeld en beloond. Risico op een generieke korting aan het einde van de rit ondermijnt het draagvlak voor doelsturing. Daarnaast vraagt zonering om duidelijke procesafspraken, juridische borging en gebiedsgerichte samenwerking, waarbij kaders vanuit de Rijksoverheid samengaan met uitvoering vanuit het gebied zelf. Zodat ook hier doelsturing en ondernemen centraal staat.

Tot slot is stevige ondersteuning noodzakelijk. Jonge boeren en tuinders kunnen de benodigde stappen alleen zetten wanneer daar voldoende financiële, fiscale en ruimtelijke ondersteuning tegenover staan. Dat geldt zowel voor ondernemers binnen als buiten zoneringsgebieden. Binnen zonering moeten alle vier de routes uit het trappetje van Remkes tegelijkertijd mogelijk zijn; innoveren, extensiveren, verplaatsen of vrijwillig stoppen. Dit vraagt niet alleen om budget, maar ook om uitvoeringskracht en tempo bij het bevoegd gezag met handelingsperspectief.

Onze oproep:

- Alleen wanneer legalisatie, vergunningverlening, doelsturing en ondersteuning in samenhang worden uitgewerkt, ontstaat een aanpak die niet alleen juridisch houdbaar is, maar ook uitvoerbaar in de praktijk. Zonder die samenhang kiest Nederland niet voor verduurzaming, maar voor verdere stilstand en het verdwijnen van agrarische bedrijvigheid en opvolging. Nederland van het stikstofslot halen is één, zorgen dat er over vijftien jaar nog ondernemers zijn die ons voedsel produceren is twee.

g. Eerlijkheid boven gemak

Het voorliggende programma kiest nadrukkelijk voor maatwerk, lange termijnen en uiteenlopende oplossingsrichtingen. Daarmee ontstaat het risico dat ondernemers opnieuw jarenlang in onzekerheid blijven hangen over de juridische acceptatie van de oplossingen, terwijl tegelijkertijd al duidelijk is dat binnen de huidige systematiek de mogelijkheden tot daadwerkelijke legalisatie zeer beperkt zijn, zo niet onmogelijk. Via bovenstaande punten laat NAJK zien dat een andere, complete, aanpak mogelijk is. De zekerheid dat het kabinet de juiste keuze maakt hebben we echter niet.

Als het programma zoals het voorlicht doorgang vindt is het voor jonge boeren en tuinders noodzakelijk dat er één ding wordt aangepast. Voor veel ondernemers wekt het programma namelijk de indruk dat legalisatie nog altijd haalbaar is binnen de bestaande kaders, terwijl in de praktijk blijkt dat de enige overblijvende oplossingsrichting bedrijfsbeëindiging is. Daarmee dreigt opnieuw een situatie te ontstaan waarin ondernemers jarenlang blijven investeren in trajecten zonder reëel perspectief op een toekomstbestendige vergunning.

Juist jonge boeren en tuinders hebben behoefte aan duidelijkheid en handelingsperspectief. Zij staan aan het begin van een investerings- en opvolgingscyclus en kunnen niet jarenlang blijven wachten op wettelijke regelingen, programma's met beloftes, juridische procedures, veranderende beleidslijnen en nieuwe jurisprudentie. Als voor hen in Nederland geen toekomst is, geef ze dan de kans een toekomst op te bouwen in het buitenland. Langdurige hoop dat het in Nederland toch nog goed kan komen, ontnemt deze jongeren de kans om in hun jonge jaren de benodigde stappen te zetten.

Een structurele oplossing vraagt daarom om kordate politieke keuzes over welke bedrijven legaliseerbaar zijn, welke juridische route daarvoor wordt gekozen, hoe additionaliteit wordt ingevuld en onder welke voorwaarden vrijwillige beëindiging wordt ondersteund. Daarbij hoort ook een realistisch en uitvoerbaar tijdsplan waarin ondernemers binnen afzienbare termijn duidelijkheid wordt geboden en handelingsperspectief ontstaat.

Onze oproep:

- Durf fundamentele keuzes te maken. Bied ondernemers eerlijkheid boven schijnzekerheid. Jonge boeren en tuinders hebben meer aan duidelijke keuzes en een realistisch toekomst- en handelingsperspectief dan aan langdurige trajecten met deeloplossingen die uiteindelijk alsnog eindigen in onzekerheid of bedrijfsbeëindiging.

Conclusie

Het voorliggende legalisatieprogramma laat zien dat legalisatie van PAS-melders en interimers binnen de huidige systematiek nauwelijks uitvoerbaar is. Daarmee wordt opnieuw duidelijk dat een structurele oplossing niet gevonden kan worden binnen de bestaande kaders alleen. Zolang additionaliteit, vergunningverlening, emissiereductie en natuurherstel

niet in samenhang worden aangepakt, blijft Nederland vastlopen in juridische onzekerheid, stilgevallen vergunningverlening en gebrek aan toekomstperspectief voor ondernemers.

NAJK ziet wel degelijk mogelijkheden om tot een juridisch houdbare én uitvoerbare aanpak te komen. Dat vraagt echter om fundamentele keuzes en ondersteunend beleid. Keuzes waarbij legalisatie onderdeel wordt van een bredere systeemaanpak waarin gewerkt wordt met een hedendaags referentiemoment, juridisch geborgde emissiereductie, doelsturing en structurele vergunningverlening op basis van emissieruimte en passende natuurherstelmaatregelen.

Daarbij moet eerlijkheid richting en handelingsperspectief voor ondernemers centraal staan. Jonge boeren en tuinders hebben behoefte aan duidelijkheid over hun toekomst en handelingsperspectief voor hun toekomst. Niet over tien jaar, maar nu. Zij moeten weten of zij in Nederland kunnen investeren, verduurzamen en een bedrijf kunnen opbouwen. Zonder dat perspectief verdwijnen niet alleen ondernemers, maar uiteindelijk ook de uitvoeringskracht onder de stikstofaanpak zelf. Bovendien leveren veel agrariërs een actieve bijdrage aan natuurbeheer en het beheer van het landelijk gebied en dat dreigt dan te verdwijnen.

Nederland staat daarmee voor een fundamentele keuze. Blijven we doorgaan met tijdelijke oplossingen binnen een systeem dat vastloopt, of kiezen we voor een aanpak die daadwerkelijk leidt tot legalisatie, emissiereductie én toekomstperspectief? Wat NAJK betreft is die keuze helder!

Merel Straathof, portefeuillehouder leefomgeving NAJK

mstraathof@najk.nl / 06 23 23 69 56